

Marijana Tomelić
Split

MALENO FILOLOŠKO BOGATSTVO

Mateo Karaman, *Bukvar*, Ex Libris, Kolumna d.o.o., Zagreb, 2005., 78 str.

U nakladi Ex Librisa - Split 1700 u suradnji s glavnim urednikom Ivanom Berislavom Vodopijom te urednicom Jelenom Hekman iz tiska je izašla knjižica Matea Karamana ***Bukvar***. Vrijednost i značenje Matea Karamana u hrvatskoj jezičnoj povijesti od neprocjenjive je vrijednosti. Čovjek velike naobrazbe, dobar poznavatelj teologije, filozofije, filologije, drugim riječima dobar, učen, razuman i uzorit svećenik, znanstvenoj je i široj javnosti poznat po djelima *Identit' della lingua slava letteraria*, *Del Clero Illirico*, *Misalu* (tzv. *Karamanov misal* iz godine 1741.) te početnici hrvatskih glagoljaša tzv. *Bukvaru*.

Glagoljske i ćirilске početnice nazivale su se azbukvicama, odnosno bukvarima, a ime su dobile prema nazivu prvih slova slavenske azbuke: *azъ, buky, vědě* itd. Počeci slavenske pismenosti povezuju se uz imena dvojice misionara, Konstantina Ćirila i Metoda. Njihovim djelovanjem dobili su Hrvati, kao i ostali Slaveni, svoj književni jezik i svoje pismo.

Poznavanje pisma bio je itekako bitan aspekt u kulturno-civilizacijskom životu Slavena. Za razliku od bogatijih sredina, u kojima je učenje pisma bilo dostupno svima, za siromašnije se sredine to nije moglo reći. Naime, učenje je pisma bilo dostupno samo onima koji su se pripremali postati popovi glagoljaši. Kako su oni učili, teško je reći, jer stare srednjovjekovne početnice nisu sačuvane. Samo da spomenemo da je prva hrvatska početnica tiskana u Veneciji godine 1527.

Kako je i zašto je došlo do nastanka *Bukvara*?!

Razvoj hrvatske kulturne baštine od početaka hrvatske pismenosti i hrvatskoga književnojezičnog izraza bio je uvjetovan kako civilizacijskim, tako i političkim i vjerskim čimbenicima. To se očitovalo i u ovom vremenu. Ovdje se govori o vremenu u kojemu je vladalo mišljenje da je pravi i ispravni jezik crkvenih knjiga upravo onaj jezik koji se upotrebljavao kod Ukrajinaca (tzv. *lingua letteraria*). Rimska crkva podržavala je taj stav. Stoga Mateo Karaman odlazi u Rusiju (1732.) s ciljem da nauči taj jezik. Sve se više učvršćivalo mišljenje o »onečišćenosti« jezika hrvatskih glagoljskih knjiga elementima narodnoga jezika te o ispravnosti, odnosno neiskvarenosti »ukrajinskoga« slavenskog jezika. Taj zakon o ruskoj recenziji crkvenoslavenskog jezika, među ostalim, zahvatio je i Karamana. Njegova rusifikacija crkvenoslavenskih tekstova odudarala je od općeg toka hrvatskog

književnog jezika, no situacija je bila takva i on joj se nije mogao oduprijeti. Stoga Karaman brzo nakon povratka iz Rusije (1737.) počinje s prijevodom i korigiranjem svoga novoga misala. Naime, liturgijskih knjiga bilo je malo pa se itekako među klerom osjetila potreba za novim misalom na starocrkvenoslavenskom jeziku. Uz taj rad Karaman je predavao i ilirski jezik pitomcima Propagande, pa je u tu svrhu sastavio, a Propaganda 1739. godine izdala, **glagoljsko-ćirilski bukvar**. Njegov misal, tzv. *Karamanov misal*, bit će objavljen nešto kasnije (godine 1741.).

Bukvar je imao četiri izdanja. Prvo izdanje *Bukvara* izlazi 1739., drugo 1753., treće deset godina kasnije, 1763., a četvrto godine 1788. Na početku knjižice u svojevrsnom predgovoru, što nosi naslov *Nadbiskup Mateo Karaman i njegov Bukvar*, Stjepan Damjanović, redoviti profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, progovara o počecima hrvatske glagoljičke tradicije te nas na nekoliko stranica upoznaje s autorom *Bukvara* Mateom Karamanom (1700.-1771.) i njegovom jezičnom djelatnošću. Na kraju tog dijela nalazi se popis literature od kojih petnaestak bibliografskih jedinica. Zatim slijedi Karamanov *Bukvar*, odnosno pretisak njegova *Bukvara*. Pod imenom *Pretisak* otvara nam se slika »hrvatske početnice za usvajanje pismenosti«. U *Bukvar* nas uvodi lijepo uokvirena slika koja prikazuje svetog Jeronima, po Karamanovu mišljenju, tvorca glagoljice, i svetog Ćirila Konstatina, tvorca ćirilice, a među njima stoji Blažena Djevica Marija. Zatim slijedi *Pretisak*, koji se sastoji od dva dijela. Na lijevoj strani nalazi se glagoljički dio, a na desnoj strani ćirilčki. U glagoljičnom naslovu piše *Bukvar slavjanskij pismeni veličajšago učitelja B. Jeronima Stridentskago napečaten u Rimu tipom svjatago sobora ot razmnoženija veri*, a na ćirilčkoj strani naslov glasi *Bukvar slavjanskij pismeni prepodobnago Kirilla Slavjanom episkopa napečaten*. Poslije tako golemih naslova slijedi *Alphabetum divi Hieronymi* (glagoljična azbuka) na lijevoj strani te *Alphabetum divi Cyrilli* (ćirilčka azbuka) na desnoj. Svaka stranica ima četiri stupca - *Nomen, Figura, Nomen* i *Potestas*. U prvom stupcu, *Nomen*, nalaze se imena slova napisana glagoljicom/ćirilicom; u drugom stupcu, *Figura*, dan je izgled slova, u trećem, *Nomen*, imena su slova napisana latinicom, a u četvrtom, *Potestas*, donesena je latinična tranliteracija.

Sadržaj Karamanova *Bukvara* ne razlikuje se sadržajem od sličnih latinskih abecedarija kojima je bio cilj da služe i za vježbu u čitanju i za učenje molitava. Upravo za vježbu u čitanju služilo je tzv. sricanje slogova. Riječ je o nizu slogova, tj. o slogovima sastavljenima od jednog konsonanta s nekim vokalom, koja su učenici morali pravilno pročitati. Učitelj bi takvu tablicu za sricanje nacrtao i uvećao pa su đaci morali to dobro uvježbati. Zatim slijede dobro poznate molitve *Očenaš, Zdravomarija, Deset zapovijedi Božjih*, psalmi, riječi iz Ivanova evanđelja - *Iskoni bě Slovo i Slovo bě Bog i Bog bě Slovo*, litanije... Svako poglavlje, tekst započinje lijepim velikim inicijalnim slovom. Donesen je i tekst Ave Maria, i to tako da je prvi redak napisan glagoljicom, drugi ćirilicom, a treći latinicom. Na kraju je *Bukvar* popraćen kratkom raspravom *In Alphabetum Illyricum expositio*.

I da završimo: na samo osamdesetak stranica autor nas upoznaje s vrijednim uzorkom hrvatske jezične baštine te otvara put novim proučavanjima i novim znanstvenim dostignućima. Ovom je knjižicom slika povijesti hrvatske pismenosti znatno obogaćena.